

УДК 340.15:342.4(71)"1982"

ПЕРЕДУМОВИ ПРИЙНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ОЦІНКА КОНСТИТУЦІЙНОГО АКТУ КАНАДИ 1982 РОКУ (ДО 40-РІЧЧЯ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ)

Борис Тищик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: b.tyshchuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1113-6483*

Досліджено окремі проблеми історії становлення канадського конституціоналізму крізь призму аналізу передумов прийняття та змісту Конституційного акта Канади 1982 року та визначено його місце і вплив у світовій системі знань політико-правового характеру. Як відомо, конституція (від лат. *constitutio* – установа, устрій, порядок) – це основний державний документ (закон), який визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства та громадян. Зазвичай інші закони тої чи іншої держави, спираються на конституцію. Крім цього, кожна сучасна писана конституція надає конкретні повноваження організаціям і публічним інститутам, встановленим на первинній засаді дотримання обмежень, такої конституції. У більшості, але не в усіх сучасних державах, конституція має верховенство над звичайним законом. Конституції стосуються різних рівнів, від суверенних держав до корпорацій і товариств. Міжнародний договір, відповідно до якого утворюються міжнародні організації, також є їхньою конституцією в тому, що визначає, як цю організацію утворено. Для країни, чи то суверенної, чи то суб'єкта федерації, конституція визначає принципи, на яких ґрунтується держава та порядок, за яким і хто має право ухвалювати закони. Деякі конституції, особливо кодифіковані, також виступають як обмежувачі щодо державної влади шляхом встановлення меж, які керівники держави не можуть перетнути, тобто основоположних прав.

Зазначено, що сьогодні Канада є конституційною монархією, головою держави якої виступає король або королева Великої Британії. Канада офіційно належить до так званих «сильних федерацій», у яких частини федерації мають значні права та обов'язки, частину рішень центрального уряду мають виконувати провінції, але їхню діяльність регламентує низка угод та законів, а суперечки часто вирішують органи судової влади. Усі провінції Канади мають однопалатний парламент та загалом дотримуються тих самих правил, що й нижня палата федерального парламенту Канади.

Значну увагу приділено тому, що конституція Канади – це правова основа країни й складається, як із записаного тексту, так і неписаних традицій та угод. У Конституції вміщено й Канадську Хартію Прав і Свобод, яка гарантує громадянам основні права та свободи. У Канаді під конституцією розуміється зведення актів, британських законів, судових рішень тощо. Двома основними документами вважають Акт про Британську Північну Америку 1867 року, що проголосив Канаду домініоном Великої Британії, й акт 1982 року, який встановив, що всі закони, які приймають у Канаді, не потребують формального підтвердження в парламенті Великої Британії.

Ключові слова: конституція, конституціоналізм, держава, державотворення, хартія.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2022.75.017>

Вступ. Канада – одна з найбільших територіально країн світу (друга після Російської Федерації) з площею 9 984 670 км², з населенням 37 млн 067 тис. осіб [1].

У квітні 1534 року французький король Франциск I спорядив мореплавця Жака Картьє на двох кораблях з 61 членом екіпажу на пошуки золота чи чогось іншого корисного у тоді вже відкритий Х. Колумбом т. зв. «Новий світ». Ж. Картьє доплив у червні цього ж року до північного узбережжя Північноамериканського континенту, почав його досліджувати. Місцеве населення називало ці землі «ганата» (від індіанського слова «поселення»). Так почалася французька колонізація цієї території, яка була названа Канадою [2, ст. 20].

Вона тоді була населена тубільними, як тоді вважав Ж. Картьє, «дикими народами», яких європейці назвали індіанцями. Французи, яких до Канади прибувало все більше, просувалися все глибше в територію Канади, засновували торговельні факторії, поселення, а згодом – міста. Франція оголосила Канаду своєю колонією у Північній Америці. Виникли там і Англійські колонії – Нова Шотландія, Ньюфаундленд і ін., а на півдні від Канади – 13 англійських колоній, названих «Нова Англія» (майбутніх США).

Між французькими й англійськими колоніями часто виникали конфлікти, між військовими гарнізонами обох країн – військові сутички. Вони закінчилися, врешті, англо-французькою семирічною війною (в Європі та Америці) 1756–1762 років, в результаті якої Англія захопила всю Канаду та встановила там свою владу на чолі з військовим губернатором (згодом – генерал-губернатором). Канада стала колонією, а з 1867 року – одним із домініонів Великої Британії.

Правовий статус Канадського домініону був врегульований Конституційним актом парламенту Великої Британії від 1867 року. Офіційно він мав назву «Акт про Британську Північну Америку». Після його схвалення королівською Прокламацією королеви Вікторії він вступив у дію [3, ст. 194]. Згодом у Лондоні було прийнято в доповнення до цього Акту ще кілька інших конституційних актів (тобто – законів), що стосувалися Канади і які додатково врегульовували низку важливих політично-правових та інших питань – у 1871, 1875, 1886, 1889, 1907, 1915, 1930 роках, аж до Вестмінстерського статуту 1931 року, яким значно розширено права домініонів Великої Британії, серед яких була Канада. Потім ще були акти про Британську Північну Америку у 1940, 1943, 1946, 1949, 1951, 1952, 1960, 1964, 1965, 1974, 1974 роках.

Поступово, але неухильно і наполегливо Канада добивалася щоразу більшої державно-політичної і правової автономії, щоразу більше незалежнювалася від Великої Британії. Після Другої світової війни Канада покинула групу британських домініонів (до речі, не тільки вона) і стала по суті незалежною державою, правда, у складі Британської співдружності націй (до якої нині входить 54 країни світу) і який очолювала британська королева Єлизавета II [5, ст. 266].

Державно-політичний та правовий статус Канади того часу спочатку врегульовували окремі конституційні закони, частково ще діяли британські конституційні акти, але належало, зрозуміла річ, зробити і прийняти новий конституційний закон, який відповідав би новій політичній ситуації.

Канадський парламент створив відповідну компетентну комісію, яка зайнялася розробкою проекту такого конституційного акта (закону). Другу половину 1981 року Канадський парламент присвятив обговоренню цього акта. У грудні 1981 року його схвалили обидві палати Канадського парламенту і був спрямований на затвердження до Лондона (Канада тоді ще не була повністю незалежною державою).

У березні 1982 року парламент Великої Британії прийняв «Акт про Канаду», яким схвалив Канадський конституційний акт і спрямував його на підпис королеві Єлизаветі II. 17 квітня 1982 року королева Єлизавета II видала Прокламацію про схвалення й уведення у дію Канадського Конституційного акта.

У ній сказано наступне: «Враховуючи, що за проханням і за згодою Канади Парламент Об'єднаного Королівства у минулому змінював деякі положення акта 1867 року, що внаслідок своєї належності до суверенної держави канадцям належить уся повнота влади змінювати Конституцію Канади..., що бажано внести у Конституцію Канади визнання певного числа основних прав і свобод та внести інші зміни..., що парламент Об'єднаного Королівства на прохання і за згодою Канади прийняв Акт про Канаду, яким затвердив нову конституцію Канади..., ми цією Прокламацією оголошуем... за порадою нашої ради для Канади, що Конституційний акт 1982 р. вступає у дію у день 17 квітня 1982 р. від народження Христа» Королева Єлизавета II Міністр юстиції Канади Жан Кретьєн [1].

Цей конституційний акт діє донині (з певними доповненнями) і становить основу т. зв. Конституції країни (конституції як одного, єдиного закону у Канаді нема: там існує конституція у широкому розумінні цього слова: конституційні закони, угоди, навіть діючі традиції та ін.).

У доповнення до королівської прокламації зазначено, що жоден акт парламенту Великої Британії, виданий після вступу у дію Конституційного акту 1982 року, не буде «частиною права Канади», тобто не матиме правової сили.

Отож зупинимось на основних положеннях Конституційного акту 1982 року. Його першу структурну частину становить Хартія прав і свобод, бо Канада є державою, яка визнає «верховенство бога і панування права». Права і свободи, зазначені у Хартії, є непорушними і можуть обмежуватися тільки «нормами права у межах, які вважаються розумними і виправданість яких може бути пояснена у вільному і демократичному суспільстві».

До основних громадянських свобод віднесено: свободу совісті і сповідання релігії; свободу думки, переконань і їх вираження; свободу друку та інших засобів комунікації; свободу зборів з мирними цілями; свободу асоціацій.

До демократичних прав громадян в Акті віднесено право голосувати і бути обраним на виборах до Палати общин і законодавчих зборів провінцій.

У статті 4 Хартії зазначено, що максимальний термін, на який може обиратися ця палата (як і законодавчі збори провінцій), становить 5 років. Але цей термін може бути продовжений на випадок війни, іноземного вторгнення у країну чи повстання.

Вищевказані законодавчі органи повинні проводити свої засідання щонайменше раз на 12 місяців [1].

Потім Хартія знову повертається до закріплення подальших свобод. Отже, йдеться про свободу пересування і вибору місця проживання, свободу виїзду з країни і повернення до неї, право заробляти собі на засоби існування у будь-якій провінції – якщо у цій провінції не встановлено якихось законних обмежень.

Далі Хартія закріплює судові гарантії прав і свобод. Йдеться про право на життя, свободу і безпеку особи, які можуть бути обмежені тільки в судовому порядку; кожна людина має право на захист від необґрунтованих обшуків і накладення арешту на майно (стаття 8). Кожен має право на захист від самовільних арештів і ув'язнення (стаття 9). Якщо ж людину заарештовано або затримано, то вона має право: 1) бути негайно проінформованою про мотиви арешту чи затримання; 2) безперешкодно звернутися за допомогою до адвоката і бути проінформованою про таке право; 3) мати можливість перевірити законність свого затримання шляхом процедури *habeas corpus* і бути звільненою у випадку незаконного затримання (стаття 10).

Кожен обвинувачений у скоєнні будь-якого злочину має право бути без затримки поінформований про характер правопорушення; бути відданим до суду протягом «розумного періоду часу»; не бути примушеним свідчити проти самого себе; вважатися невинним аж до того часу, коли він відповідно до закону не буде

оголошений винним незалежним і безстороннім судом у відкритому судовому засіданні; не бути позбавленим без обґрунтованої причини права перебувати на свободі під заставу розумного розміру; за винятком випадків скоєння правопорушення, підсудного органам військової юрисдикції, бути підсудним судові присяжних у випадку, якщо максимальний термін покарання за скоєне правопорушення сягає п'ять років позбавлення волі або вимагає більш суворого покарання; не бути оголошеним винним за скоєння будь-якого правопорушення або у бездіяльності, якщо вони у момент їхнього вчинення не розглядалися як правопорушення згідно з правом Канади або міжнародним правом; не бути повторно судженим за правопорушення, стосовно якого вже попередньо він був визнаний невинним або ж винним і покараним (стаття 11).

У кількох наступних статтях Хартії йдеться про те, що кожна людина має право на захист від жорстокого і незвичайного поводження з нею чи покарання, також про те, що сторона або свідок, які у судовому процесі не знають мови процесу або не мають слуху – мають право на допомогу перекладача.

У статті 11-й Хартії закріплене важливе право людей на рівність усіх перед законом і рівний захист та опіку з боку закону незалежно від раси, національного чи етнічного походження, кольору шкіри, релігії, статі, віку чи психічних або фізичних недоліків [1]. Однак ця норма не перешкоджає прийняттю законів, програм або діяльності окремих осіб чи груп населення, які перебувають у несприятливих умовах, зокрема внаслідок їх раси, національного або етнічного походження, кольору шкіри, релігії, статі, віку чи психічних або фізичних недоліків.

Наступних кілька статей Хартії регулюють важливе питання використання мови в офіційному житті Канади, це дві мови – англійська і французька, які мають однаковий правовий статус у країні та рівні права (ст. 16-1).

Обидві вказані мови на рівних правах можуть вживатися у діяльності Канадського парламенту та законодавчих зборів провінцій (ст. 17-1,2), цими ж обома мовами ведуть парламентські протоколи і публікують звіти та документи, які мають однакову юридичну силу (ст. 18).

Обидві ці мови можуть використовуватися у судових процесах. Але, що цікаво, у Хартії не сказано, якою мовою повинні вестися самі судові процеси, прийматися рішення і вироки, видаватися судові документи. Правда, записано (у ст. 20 «а»), що вживання тієї чи іншої мови у судовому процесі обумовлюється суттю (змістом) клопотання чи справи.

У ст. 23-й йдеться про мову навчання в навчальних закладах Канади. Отже, громадяни (видно – діти), для яких первісною розмовною мовою була англійська чи французька, мають право здобувати початкову і середню освіту рідною для них мовою, навіть якщо вона є мовою меншості населення у тій чи іншій провінції (ст. 23, пп. «а», «в»). Правда, тут у Хартії є суттєве застереження: сказано, що це допустимо, якщо кількість дітей такої меншини у провінції «виправдовує» можливість державного фінансування закладів, де вестиметься навчання мовою тієї чи іншої меншини.

Далі у Хартії подано групу статей, у яких зокрема йдеться про застосування цієї Хартії. У них зазначено, що цю Хартію застосовують Парламент і уряд Канади в усіх питаннях, що торкаються їхньої компетенції, також законодавчі збори й уряди усіх провінцій та територій стосовно їхньої компетенції. Однак ці органи можуть приймати акт, де вказано, що він діятиме незалежно від тих чи інших статей Хартії (ст. 33) [1].

Конституційний акт 1982 року закріплює низку інших важливих державно-правових питань. Зокрема, в окремій статті зазначено, що існуючі стародавні чи

витаючі з укладених угод права корінних народів Канади визнаються і підтверджуються (ст. 35). Під цими «корінними народами» розуміють індіанців, іннуїтів (ескімосів) та метисів Канади (ст. 35 – «2») [1].

Далі у Хартії йдеться про низку уточнюючих статей, у яких регламентовано обов'язок канадських властей сприяти економічному розвитку країни, встановлення «рівних можливостей» для громадян, надання у розпорядження канадців «якісних основних публічних служб».

У статті 38 встановлено, що конституційні акти Канади можуть бути змінені чи доповнені шляхом внесення поправок, ухвалених парламентом Канади і затверджених прокламацією Генерал-губернатора з прикладенням великої печатки. Змін можуть також вимагати законодавчі збори двох третин із десяти наявних провінцій Канади.

Будь-яка поправка до Конституційного акту не буде, однак, діяти у тій провінції Канади, законодавчі збори якої виразять свою незгоду з цією поправкою, прийнятою більшістю депутатів цих законодавчих зборів (ст. 38 – «3»).

У статті 41 Акту ще раз наголошено, що будь-які зміни тексту діючої Конституції Канади відбувається тільки шляхом прийняття відповідного рішення обома палатами парламенту та законодавчими зборами провінцій (усіх), після чого генерал-губернатор має видати відповідну прокламацію, завірену Великою державною печаткою Канади.

У цій же статті наведено перелік питань, щодо яких, якщо до них вносять зміни, потрібна одностайність усіх вищеназваних органів. Це такі питання:

- а) Функції королеви, генерал-губернатора і лейтенант-губернаторів провінцій;
- б) права провінцій мати у Палаті общин кількість депутатів не меншу кількості сенаторів;
- в) з дотриманням статті 43 використання англійської чи французької мов;
- г) стосовно складу Верховного суду Канади;
- д) стосовно змін у цю статтю Акту.

Будь-які інші зміни Конституції Канади мають вноситися звичайною процедурою відповідно до положення 1, статті 38 стосовно таких питань (ст. 42):

- а) принцип пропорціонального представництва провінцій у Палаті общин;
- б) повноваження Сенату і порядок вибору сенаторів, їх кваліфікація;
- в) розширення території існуючих провінцій та утворення нових провінцій і деякі інші.

На підставі рішення канадського парламенту щодо зміни кордонів між провінціями і щодо застосування у них англійської чи французької мови відповідну прокламацію видає генерал-губернатор (з прикладенням великої державної печатки).

Право вносити зміни у Конституцію стосовно виконавчої влади Канади або Сенату чи Палати представників має виключно парламент Канади (ст. 45). Ініціатива внесення поправок і зміни до Конституції Канади належить парламенту країни та законодавчим зборам провінцій.

У ст. 52-й Акту закріплено дуже важливі положення конституційного законодавства теперішньої Канади, які становлять окрему частину Акту. Тут сказано, що Конституція Канади є «найвищим законом країни» і кожен інший закон, який їй не відповідає, вважається недіючим і не має юридичної сили.

І у параграфі 2 тієї ж 52-ї статті вказано, що ж входить у поняття Конституції Канади. Це важливо, бо назагал скалися поняття Конституції як єдиного основного закону держави.

Отож, у канадських державців, політиків і ін. поняття Конституції Канади інше. Це:

- 1) Конституційний акт Канади від 17 квітня 1982 року;
- 2) Інші конституційні акти, угоди, вказані у спеціальному додатку;

3) поправки і доповнення до усіх цих актів, угод і навіть традицій, вказаних у п.п. 1 і 2 [5, ст. 195–196].

Далі у Конституційному акті 1982 року міститься низка статей, присвячених уточнюючим положенням змісту Акта (це статті 53–61).

Підсумовуючи усе вищесказане, зазначимо що конституційний акт від 17 квітня 1982 року у якості основного конституційного закону країни продовжує діяти до сьогоднішнього дня. Цікаво, що він детально не торкається структури та компетенції центральних органів влади й управління країни, як і органів влади управління провінцій, оскільки усі вони ні структурно, ні компетенційно не зазнали значних змін з попередніх часів, зокрема Акту про Британську Північну Америку від 1 липня 1867 року, який був свого часу основною конституцією Канадського домініону.

Канада нині є незалежною державою, яка вважається конституційною монархією, за формою державного устрою – конфедерацією десяти провінцій і трьох територій, яка входить до британської співдружності націй, главою якої є британський монарх. Його у Канаді представляє генерал-губернатор, яким нині є перша в історії Канади на цій посаді жінка – Мері Саймон.

Парламент Канади далі двопалатний, у його основній палаті – Платі громад більшість місць належить Ліберальній партії Канади (її основним конкурентом є Консервативна партія), а її лідер – Жастін Трюдо є прем'єр-міністром країни з 4-го листопада 2015 року) [2, ст. 574–591].

Канада у нинішній час дуже допомагає Україні (гуманітарно, воєнно, дипломатично) в боротьбі проти воєнної агресії з боку Російської Федерації, яка безпідставно і безпричинно напала на Україну 24 лютого цього року.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Головна_сторінка (дата звернення: 28.09.2022).
2. Ілюстрована історія Канади / ред. К. Браун ; пер. з англ. Г. Сташків. Львів : Літопис, 2019. 692 с.
3. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок XXI ст.) / Б. Й. Тищик, О. В. Липитчук, А. В. Кольбенко. Львів : Світ, 2016. 720 с.
4. Качур В. О. Суспільно – політичний устрій Канади в XVII – 60-х роках XIX ст. Київ : Магістр – XXI сторіч., 2008. 149 с.
5. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 – початок XXI ст.) / ред. М. М. Швагуляк. Львів : Тріада плюс, 2011. 742 с.
6. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVII ст. – 1918 р.) / Б. Й. Тищик. Львів : Світ, 2013. 730 с.

References

1. *Wikipedia. The Free Encyclopedia.* (n.d.). Retrieved September 28, 2022, from https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page
2. Brown, C. (Ed.). (2019). *The Illustrated History of Canada.* (G. Stashkiv, Trans.). Lviv: Litopys.
3. Tyshchuk, B. Y., Lypytchuk, O. V., & Kolbenko, A. V. (2016). *Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain. Novitnii chas (1918 r. – pochatok XXI st.)*. Lviv: Svit.
4. Kachur, V. O. (2008). *Suspilno-politychnyi ustrii Kanady v XVII – 60-kh rokakh XIX st.* Kyiv: Mahistr – XXI storich.
5. Shvahuliak, M. M. (Ed.). (2013). *Novitnia istoriia krain Zakhidnoi Yevropy ta Pivnichnoi Ameriky (1945 – pochatok XXI st.)*. Lviv: Triada plus.
6. Tyshchuk B. Y. (2013). *Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain. Novyi chas (XVII st. – 1918 r.)*. Lviv: Svit.

**PREREQUISITES FOR THE ADOPTION,
CONTENT AND EVALUATION OF THE CONSTITUTION ACT
OF CANADA, 1982 (TO THE 40TH ANNIVERSARY
OF THE ADOPTION OF THE CONSTITUTION)**

Borys Tyshchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: b.tyshchuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1113-6483*

The article examines certain problems of the formation history of Canadian constitutionalism through the prism of the analysis of the prerequisites for the adoption and content of the Canadian Constitutional Act of 1982 and determines its place and influence in the world system of knowledge of a political and legal nature. As it is known, the constitution (from the Latin *constitutio* — establishment, system, order) is the main state document (law) that defines the state system, the order and principles of functioning of the representative, executive and judicial authorities, the electoral system, rights and obligations of a state, society and citizens. Usually, other laws of a particular state are based on the constitution. In addition, every modern written constitution grants specific powers to the organizations and public institutions established on the primary basis of compliance with the limitations of such a constitution. In most, but not all, modern states, the constitution takes precedence over the common law. Constitutions apply to a variety of levels, from sovereign states to the corporations and societies. An international treaty establishing international organizations is also their constitution in the scope that it defines how that organization is formed. For a state, whether sovereign or the subject of a federation, the constitution defines the principles on which the state is based and the order by which and who has the right to make laws. Some constitutions, especially codified ones, also act as restraints on the state power by establishing boundaries that state leaders cannot cross, i.e. fundamental rights.

It is noted that today Canada is a constitutional monarchy, the head of state of which is the King or Queen of Great Britain. Canada officially belongs to the so-called «strong federations», in which parts of the federation have significant rights and responsibilities, some of the decisions of the central government shall be carried out by the provinces, but their activities are regulated by a series of agreements and laws, and disputes are often resolved by judicial authorities. All of Canada's provinces have unicameral parliaments and generally follow the same rules as the lower house of Canada's federal parliament.

Considerable attention is paid to the fact that the Canadian constitution is the legal basis of the state and consists of both written text and unwritten traditions and agreements. The Constitution also includes the Canadian Charter of Rights and Freedoms, which guarantees basic rights and freedoms to citizens. In Canada, the constitution refers to a compilation of acts, British laws, court decisions, etc. The two main documents are the British North America Act of 1867, which declared Canada a dominion of Great Britain, and the 1982 act, which established that all laws passed in Canada did not require formal confirmation by the British Parliament.

Keywords: constitution, constitutionalism, state, state formation, charter.

*Стаття: надійшла до редакції 05.10.2022
прийнята до друку 10.11.2022*